

Кедейбаева Жамал Арстаналиевна - филос.и. к., доцент,
Бахрамжанова Нилуфар Махамаджановна - ага окутуучу,
Ош технологиялык университети

КООПСУЗДУК - СОЦИАЛДЫК ОБЪЕКТИЛЕРДИН ӨНҮГҮШҮНҮН ШАРТЫ

Коопсуздук – ар кандай системанын касиеттерин коргоого, сактоого багытталган. Анткени, объективдүү реалдуулуктагы касиеттерге ички жана тышкы бузуп-жаруучу негативдүү таасирлер системанын талкаланышына алып келет. Аны менен катар эле коопсуздук инсандын, социумдун жана мамлекеттин ишмердүүлүгүнүн кепилдигин чечүүчү шарты катары материалдык жана руханий баалуулуктардын көбөйүүсүнө өбөлгө түзөт.

Негизги сөздөр: коопсуздук, катмар, фалсафа, мамлекет, багыт, формалар

Кедейбаева Жамал Арстаналиевна - к.филос.н., доцент,
Бахрамжанова Нилуфар Махамаджановна - ст. преподаватель,
Ошский технологический университет

БЕЗОПАСНОСТЬ – КАК УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ОБЪЕКТОВ

Безопасность означает «отсутствие опасностей, сохранность, надежность», т.е. отсутствие каких-либо угроз личности, обществу и государству, которые являются объектами безопасности.

Ключевые слова: безопасность, категория, философия, форма, государства, направления.

Kedaybaeva Zhamal Arstanalieva - Ph. D., associate professor,
Bahramjanova Nilufar Mahamadjanovna - senior lecturer,
Osh technological university

SAFETY – AS A CONDITION OF DEVELOPMENT OF SOCIAL FACILITIES

Safety means "no hazards, safety, reliability", i.e. the absence of any threats to individuals, society and the state that are subject to security.

Key words: security, category, philosophy, form, state, direction.

Доорлордун алмашышы, социомаданий реалдуулуктун өзгөрүшү коопсуздук системасын да өзгөрүүгө дуушар кылат. Андыктан, жаны коркунучтардын, өнүгүүнүн жаны факторлорунун пайда болушу менен коопсуздуктун жаны парадигмаларына, ошондой эле аны практика жүзүндө ишке ашыруучу коопсуздук системасына болгон муктаждык келип чыгат. Коопсуздук түшүнүгү философиялык ой жүгүртүүдө, саясат таануу илиминде маданий контекстке ылайык төмөнкү маанилерди чагылдырат: ишенимдүүлүк, кепилдик, бейпилдик, камсыз болуу, коркунучтардын жоктугу ж.б.

“Коопсуздук” термини томонку маанилүү концепттер менен айкалышат:

а) коопсуздук парадигмасы – коопсуз онугуунун негиздерине, манызына карата социумда терең синип, калыптанып калган дуйнө таанымдык көз караштар.

Коопсуздук маданияты – белгилуу социалдык топту “башкалардан” айырмалап бөлүүнүн негизинде жаткан символдордун, образдардын, идеялардын жана элестөөлөрдүн жыйындысы.

Коопсуздук режими - коопсуздук **акторлорунун** журум-турумун аныктаган жана алардын ортосундагы позитивдуу карым-катнашты камсыз кылган принциптердин, эрежелердин жана нормалардын жыйындысы.

Коопсуздукту башкаруу – актерлордун жашоодогу негизги кызыкчылыктарын аныктаган чөйрөлөрдөгү өз ара кызматташтыгынын тартиби. Коопсуздук комплекси - коопсуздук жөнүндөгү туруктуу элестөөлөрдүн натыйжасында бириккен өлкөлөрдү кучагына алган трансулуттук аймак. Коопсуздук жамааты - коопсуздук чөйрөсүндөгү жүрүм-турумду жөнгө салган баалуулуктардын ылайык келишинин натыйжасында калыптанган “коопсуздук комплексинин” формасы. Геокоопсуздук–“коопсуздук практикасын” жана “коопсуздук иденттуулукторунун” жыйындысын камтыган концепт; ал чек аралар аркылуу аныкталган белгилуу аймактын “коопсуздуктунун мейкиндиктик образын” калыптандырат.

Коопсуздукту 3 кубулуштун айкалышы катары кароого болот:

- а) коркунучтардын жоктугу;
- б) пайда болгон коркунучтарга карата туруктуулуктун жетишүү даражасы катары;
- в) коркунучтарды четтетүүгө жөндөмдүүлүк, алардан коргонууга даярдык жана мүмкүндүк, статус-квону кайра калыбына келтирүү. Коопсуздуктун төмөнкү түрлөрү белгилүү:
  - 1) абсолюттук;
  - 2) реалдуу;
  - 3) жетишээрлик деңгээлдеги;
  - 4) белгилүү чектеги коопсуздук;
  - 5) иллюзордук коопсуздук.

Абсолюттук коопсуздук - идеалдуу, жогорку даражадагы коопсуздук, коркунучтун жоктугу; коопсуздуктун булл түрү тигил же булл объектинин коопсуз абалын чагылдырат, б.а. ар тараптуу коркунучтун жоктугун билдирет. Реалдуу (фактылык) коопсуздук – бул элестөөдөгү эмес, реалдуу жашаган, функцияланган коопсуздук.

Объективдүү коркунучтар каршы турган күчтөрдүн аракетинен карабастан камсыздалган реалдуу күчтү көрсөтөт. Жетишээрлик коопсуздук - тигил же булл объектинин туруктуу өнүгүшүн камсыз кылган абал. Бул деңгээлде коркунучтардын бардыгы объектинин маңыздуу касиеттеринин өнүгүшүнө жолтоо болбойт. Чектүү коопсуздук – коркунучтардын андан ары да өкүм сүрүшү объектинин ички жана тышкы аныктыгын, маңыздуу касиеттерин, бүтүндүгүн үзгүлтүккө учуратышы мүмкүн болгон чек аралык абал. Иллюзордук коопсуздук – жалпы, ойдон чыгарылган коопсуздук. Бул реалдуу коркунучтардын субъективдүү образы, субъект тарабынан кооптуу абалдын адекваттуу эмес чагылдырылышы.

«Коопсуздукка» төмөндөгүдөй аныктама берүүгө болот: Коопсуздук – булл объектинин кубулуштун же процесстин кооптуу кырдаалдарда өзүнүн маңызын жана негизги мүнөздөмөсүн сактоого жөндөмдүүлүгү. Бул категория системалык мүнөзгө ээ болуп туруктуулук өздүк жөнгө салуу, бүтүндүк жана башка ушул сыяктуу принциптерге таянат.

Коопсуздук – ар кандай системанын касиеттерин коргоого, сактоого багытталган. Анткени, объективдүү реалдуулуктагы касиеттерге ички жана тышкы бузуп-жаруучу негативдүү таасирлер системанын талкаланышына алып келет. Аны менен катар эле коопсуздук инсандын, социумдун жана мамлекеттин ишмердүүлүгүнүн кепилдиги чечүүчү шарты катары материалдык жана руханий баалуулуктардын көбөйүүсүнө өбөлгө түзөт. Демек, коомдук прогресске жол ачат. Коопсуздукту изилдөөдө коркунуч түшүнүгүнө терең көңүл буруу зарыл. Мында көңүл буруучу жагдай

коопсуздукту коркунучтун жоктугу катары эмес инсанды, индивидуалдуу курчап турган чөйрөлөрдүн коркунучтуу кырдаалдар датүшүнүүдө турат. Коопсуздуктун негизги объектилеринетөмөнкүлөрдү киргизүүгө болот.

1. Инсан, анын эркиндиктери;

2. Социум,

материалдык жана руханий баалуулуктар ошондой эле мамлекет анын конституциялык түзүлүшү, суверенитети жана территориялык аймактык бүтүндүгү;

3. Коркунучтун булактарына айлана-чөйрөгө жана адамга карата кооптуу жагдайларды жараткан зыяндуу шарттарды, факторлорду деструктивдүү табиятты реалдуу жана потенциалдык иш-аракеттерди кошууга болот. Өзүнүн маңызы боюнча коркунучтун булактары табигый жаратылыштык техникалык жана социалдык генезиске ээ. Ал эми коркунучтардын объектиси катары бүтүн системага ээ болгон инсанды коомду жана мамлекетти кароого болот. Мындай системадагы инсан өлкөнүн өнүгүшүнүн негизги максаты болуп саналат. Социум инсандын коомдук мамилелер системасындагы чыгармачыл өнүгүшүнүн коомдук чөйрөсү жана зарыл шарты катары баалуу. Ал эми мамлекет коомдук мамилелерди ишке ашыруунун жана жарандардын конституциялык укуктарын жана эркиндик терин камсыз кылуунун уюштуруучулук саясий механизми катары кызмат өтөйт. Көптөгөн изилдөөчүлөр коопсуздук түшүнүгүн бир нече багытта талдоого алышат. Мисалы: улуттун коопсуздугунан айрым топтордун, инсандардын коопсуздугуна карай; Улуттун коопсуздугунан эл аралык системанын коопсуздугуна карай; аскердик коопсуздуктан экономикалык, саясий, социалдык, экологиялык коопсуздугуна карай; Коопсуздукка карата саясий жоопкерчилик улуттук мамилелерге эле эмес эл аралык институттарга, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына, ошондой эле мамлекеттик эмес уюмдарга да жүктөлөт. Коопсуздук феноменин изилдөөдө негизги талдоого алынуучу категориялар катары коркунуч кооптуу жагдай түшүнүктөрү баштапкы орунда турат. Объективдүү реалдуулуктагы түрдүү кооптуу кырдаалдарды өз убагында байкоо жана анын руханий коопсуздукту камсыздоо системасы тарабынан терең изилдөө инсандын, коомдун, мамлекеттин руханий баалуулуктарын коргоодо зор практикалык мааниге ээ. Коркунучтардын мүнөзү жана деңгээли алардын алдын алуу жана локалдаштыруу боюнча ишмердүүлүктүн негизги багыттарын ошондой эле чектелген ресурстарды рационалдуу пайдаланууда руханий коопсуздукту камсыздоо милдеттерин, формаларын, өбөлгөлөрүн, каражаттарын ошондой эле усулдарын аныктайт. Адам реалдуулукта жаратылыштын социалдык чөйрө менен тыгыз байланышпааракеттенет.

Социалдык фактор коркунучтардын пайда болуу жана алдын алуу ошондой эле жоготуу механизминде чечүүчү мааниге ээ. Коркунучтар социалдык жаратылышка ээ болу менен бирге техногендик чөйрөдө кеңири байкалат. Мисалы: айрым техникалык нормаларды жана шарттарды бузуу ж.б. Коркунуч – бул инсандын коомдун жана мамлекеттин эң негизги кызыкчылыктарына коркунуч туудурган шарттардын жана факторлордун жыйындысы. Мында чечүүчү сөздөр катары шарт, фактор, коркунуч ж.б. каралат. Шарт – буладам же кубулуш көз каранды болгон объект.

Эгерде себеп түшүнүгү ички жана тышкы факторлорду камтыса шарт кубулуш үчүн тышкы маанини чагылдырат. Ал эми фактор кандайдыр бир процесстин, кубулушгун мүнөзүн жана анын айрым белгилерин аныктаган себеп, кыймылдаткыч күч. Мындай аспектиде коркунуч катары кимдир бирөөгө кооптуу жагдайды түзүү жөндөмдүүлүк катары каралат. Демек, руханий коопсуздуктун коркунучтары катары инсандын коопсуздугун жана мамлекеттин эң маанилүү турмушук кызыкчылыгын чагылдырган ошондой эле алардын руханий чөйрөсүнө зыян келтирген мүмкүнчүлүктөрдүн, шарттардын жыйындысы катары кароого болот. В.Н. Меньковскаянын пикири боюнча: «улуттун руханий коопсуздугу жөнүндө маселе бул мамлекеттин бүгүнкү күндөгү абалы жана келечектеги тагдыры жөнүндөгү маселе» 1. Коопсуздук инсандын, коомдун жана мамлекеттин ички жана тышкы коркунучтардан

коргонуу абалы катары каралат. Мындай түшүнүк негизинен туура болгону менен жалпы мүнөзгө ээ жана кошумча толуктоону талап кылат. Ар бир социум белгилүү жалпылыктын тарыхый болмушун камсыздоо максатында өз ишмердүүлүгүн жүргүзөт. Андыктан ал коом үчүн инсандардын зарыл кызыкчылыктарын коргоо өтө маанилүү. Бул жагдайда логикалык жактан элдин (белгилүү этностун) коопсуздугу, анын социумунун коопсуздугу жана ал коомду жөнгө салып, ирээтке келтирген мамлекеттин коопсуздугу жөнүндө сөз кылуу максатка ылайыктуу.

Ал - тарыхый субъект, өздүк идентификацияга адекваттуу ата-бабалардын жана келечек муундардын тарыхый тагдыры менен байланышкан жалпылык. Тигил же бул этнос өнүгүүнүн түрдүү жолдорун басып өтүү менен бирге бирдиктүү “организм” катары белгилүү керектөөлөргө муктаж болот жана маданиятты түзүүчү катары баалуу. Ал жашаган коом болсо тарыхый өнүгүүнүн түрдүү баскычтарын басып өтөт. Ага ылайык ошол социумду тартипке салган, ошондой эле анын башка өлкөлөр менен өз ара байланышын жөнгө салып, коргогон мамлекет да тарыхый түрдүү мүнөзгө ээ. Андан тышкары окшош тарыхый формациянын деңгээлинде функцияланган түрдүү социумдар цивилизациянын ар кандай варианттарын түзгөн сыяктуу эле бир тарыхый типтеги мамлекеттерде да түрдүү мүнөздө өнүгүшү мүмкүн. Ошол конкреттүү цивилизациялардын ар бири өз коопсуздугуна умтулуп, аны талап кылат. Андыктан элдин, анын өкүлдөрүнүн коопсуздугу, социумдун жана анын инсандарынын коопсуздугу, мамлекеттин жана анын жарандарынын коопсуздугу жөнүндө талдоо зарыл.

Тарыхтан белгилүү болгондой, тигил же бул коомдо, мамлекетте туруктуу стабилдүүлүк жана коргонуу абалы түбөлүк өкүм сүрөт деп айтуу кыйын: У. Липпман мындай деген: “Улут качан согушту болтурбай коюш үчүн өзүнүн мыйзамдуу кызыкчылыктарын курмандыкка чалбаганда жана ал өз кызыкчылыктарын керек учурда согуш аркылуу коргой алган абалында анын коопсуздугу жөнүндө айтууга болот”. Коопсуздук - өнүгүүнүн туруктуулугун, жашоонун ишенимдүүлүгүн камсыз кылган социумдун, анын структураларынын жашоо ишмердүүлүгүнүн шарты. Башкача айтканда, бул – коркунуч факторлору таасир тийгизе албаган объектинин абалы. Демек, азыркы социо маданий кырдаалдагы идеологиялык, саясий жана экономикалык терең өзгөрүүлөр, Батыш менен Чыгыштын ортосундагы “менталитардык”, “ортодок салдуу эмес” согуштун аякташы сыяктуу көрүнүштөр коопсуздук проблемасын терең изилдөөнү талап кылат. Андан тышкары “улуттук”, “мамлекеттик” коопсуздук түшүнүктөрүнүн ортосундагы жалпылыкты, ошондой эле айырмачылыктарды да терең талдоо максатка ылайыктуу.

Демек, жогоруда каралган компоненттерди талдоо аркылуу изилденип жаткан түшүнүктүн тигил же бул өлкөдөгү коомдук саясий системанын оопсуздугу менен байланышып терең ачууга болот. Демек, улуттук коопсуздук концепциясын түзүүдө ички жана тышкы коркунучтарды эске алуу зарыл. Изилденип жаткан кубулушту, башкача айтканда улуттук коопсуздукту камсыз кылуу мамлекеттин нормалдуу жашоо ишмердүүлүгүн камсыз кылууга багытталган саясий, экономикалык, социалдык, саламаттыкты сактоочу, аскердик жана укуктук иш-чаралардын комплекси.

Адабияттар:

1. **Абдеев, Р.Ф.** Философия информационной цивилизации: Диалектика прогрессивной линии развития как гуманная общечеловеческая философия для XXI в. [Текст] / Р.Ф. Абдеев // – М.: Гуманитарный издательский центр «ВЛАДОС», 1994. – 334с.
2. **Абрамов, Ю.Ф.** Информационная цивилизация: природа и перспективы развития [Текст] / Ю.Ф. Абрамов и др. // – Иркутск: Редакционно-издательский отдел Иркутского государственного университета, 1998. – 97 с.
3. **Анисимов, С.Ф.** Духовные ценности: производство и потребление [Текст] / С.Ф. Анисимов // – М.: Мысль, 1988. – 253 с.

4. **Бабурин, С.Н.** и др. Стратегия национальной безопасности России. Теоретико-методологические аспекты [Текст] / С.Н. Бабурин и др. // – М. Магистр, 2014. – 512 с.
5. **Бердяев, Н.А.** Философия свободы. Смысл творчества [Текст] / Н.А. Бердяев. – М.: Правда, 1989. – 608с.
6. **Возжеников, А.В.** Основные концептуальные положения национальной безопасности России в XXI веке [Текст] / А.В. Возжеников. – М.: ЭДАСПАК, 2000. – 48 с.
7. **Возжеников, А.В.** Парадигма национальной безопасности реформирующейся России [Текст] / А.В. Возжеников // – 2 изд. испр. и доп. – М. ЭДАС ПАК, 2000-358с.
8. **Гусейнов, А.А.** Философия. Мораль. Политика [Текст] / А.А. Гусейнов // – М.: Академкнига, 2002. – 302 с.
9. **Джамгерчинов, Б.** Присоединение Киргизии к России [Текст] / Б. Джамгерчинов. – М., 1959. – 148 с.
10. **Дзиев, М.И.** Проблемы безопасности: теоретико-методологические аспекты [Текст] / М.И. Дзиев. – М.: МГУК, 2001. – 192 с.
11. **Дробницкий, О.Г.** Моральная философия [Текст] / О.Г. Дробницкий. – М.: Гардарики, 2002. – 523 с.
12. Диалог ученых на Великом Шелковом пути: Сборник научных статей [Текст]/ Отв. ред. М.Х. Имазов. – Бишкек, 2002. – 192с.